

HALADÓ KURZUS

„Azt mondják, hogy ez a kormányzat stabilitást ígér; kegyelmes Isten ne engedd! Ha sikerülni fog neki, akkor rajta kívül semmi sem lesz stabil a földön..” (BURKE: Negyedik levél egy királygyilkos békéről)

AMAGÁHOZTÉRŐ BALOLDAL két érvvel próbálta újraformálni a helyzetét a látványos bukás után. Mindkét érv tartalmazta a folytonosság lehetőségét és az 1989 előtti kurzus legalább retorikus elítélését. Az egyik érv szerint nem az elvvel, nem az eszmével volt a baj, hanem a megvalósításával. Tehát a volt, ígéreteit — a gazdag és erényes emberek utópiáját — megvalósítani képtelen struktúrával volt a baj, nem az álommal. A másik, az előzővel összecsengő érv szerint, nem a szakemberekkel és szak tudásukkal volt a baj, hanem a struktúrával, amelyben működni voltak kénytelenek. Akárhonnan is eredtek e struktúrák, azok a hibásak, nem az azokat működtető emberek vagy a struktúrákat kialakító és legitimálni igyekvő eszmék. A struktúrákat pedig hitük szerint a legkönnyebb átalakítani, ehhez csak hatalom kell.

Nemrégiben ezt a múltból eredő, de ma is érvényes álmot neveztem *tudlib*nek. A *tudlib* azért lehet olyan népszerű a mai magyar értelmiségben, mert alapfeltevései és ígérete megegyezik a jól ismert *tudszoc*cal: mindannyian fejedelmien, békében és szabadon élhetnének, ha *akarnánk*. A *tudlib* és *tudszoc* talán egyik legfontosabb közös eleme az, hogy *a társadalom probléma. Csinálni kell vele valamit*. A társadalmat, embert s mindent ami hozzátartozik, tudatosan, akarattal, előre kitalált célokhoz kitalált eszközök (a rendszerváltás utáni magyarországi értelmiség számára oly kedves „koncepciók”, „modellek”) révén át lehet építeni. E *tudlib* fő ígérete a modernizáció, fejlődés, haladás. A modernizációs lemaradást az értelmiség „ismeri fel”, és akarja tudatosan behozni. Természetesen a problémát felismerő és leküzdő értelmiség kitüntetett szerepet tulajdonít magának. Joachim de FLORA fejlődéselmélete és utópiája óta az értelmiségi gondolkodás egyre inkább e remények befolyása alá került. Szerinte a történelem három korszakból áll — laikus, pap, szerzetes korszaka — és a harmadik korszak az autonóm és spirituálisan tökéletes egyének testvérisége, amely nem igényel sem egyházat, sem államot. A fejlődéselmélet és utópia e máig jellemző keveréke a keresztény üdvígéretet

immanenssé, földivé tette. S ettől kezdve terjed az a gondolat, hogy az emberi élet értelme pusztán a földi létre szorítkozik. A politika legfontosabb célja ezek szerint a haladás, vagy mai változata szerint, a modernizáció biztosítása. A haladás ugyan feltartóztathatatlán és nyilvánvaló, de mégis le lehet maradni benne a rossz intézmények és szokások, erkölcsök miatt. A rossz egyszerre jelenti az erkölcstelent, az igazágtalant és a gazdaságilag nem hatékonyt. Csodálatos módon a gazdaságilag legjobb megoldás egybeesik a legigazságosabbal és a legerkölcösebbel is. A fejlődés szempontjából kívánatos *struktúrák és mentalitás megteremtését* és a modernizációt hátráltatók felszámolását tekinti a feladatának. Ez az egyetlen, de annál fontosabbnak tekintett cél, amiért érdemes áldozatokat hozni, elviselni „ideiglenesen” a korábbinál nagyobb korlátozásokat. Már csak az a technikai kérdés marad, hogy milyen struktúrák, intézmények és mentalitás a megfelelő. Ha az állami tervgazdálkodás és szocialista ember struktúrái nem feleltek meg a célnak, akkor újakat kell keresni: ez a piac és a nyitott demokrata. A különféle struktúrák eszközei a régi-új utópia elérésének. A progresszív értelmiség ezért folyton új struktúrák után néz, mivel még az általa megvalósítottak sem vezetnek el a kívánt állapotba. És ezen újabb és újabb struktúrák kutatása során talál frissebb és frissebb példaképeket. Párizs, Moszkva vagy New York elsősorban azért fontos a számára, mert az éppen érvényes strukturális elképzelései sikeres megvalósulását látja e helyeken. Az utópikus értelmiség számára fontos az a tudat, hogy elképzelései többek elképzeléseknél. Ha másutt valóságok, akkor tehát itthon is azzá válhatnak, ha mind akarjuk, hogy így legyen.

A fejlődés, a modernizáció más-más, politikai megoldást kívánó problémát jelent a különböző csoportok számára. Markánsan két csoport e problémamegoldó politika fő támasza: a *misera plebs* a gazdasági fejlődés megoldására érzékeny, az értelmiség az erkölcsi utópia elkötelezettje, s elsősorban az elidegenedését reméli megoldani. Olyan új struktúrákat remél, amelyeket nem érez idegennek, terhesnek, ahol olyan szívesen fogadja a korlátozásokat, hogy nem is érzi azokat annak amik. Egy új közösséget remél, mert a régiből végzetesen kipottyant.

NOHA AZ URALKODÓ SAJTÓ MEGVÁLTOZÁSA az 1990-94 közti, a kormánnyal szemben az *ártalmasság vélelméből* kiinduló attitűdjétől a jelenlegi, a kormányt az *ártatlanság vélelmével* figyelő beállítódottságáig nyilvánvaló, ezen változásból eredő viselkedésünket legyőzve érdemes eltöprengenünk e változás általánosabb és mélyebb értelmén.

A hazai köznyelvet és az azt meghatározó politológus-publicista irodalmat csak felületesen nyomonkövetők számára is feltűnhetett, hogy ez a nyelv az utóbbi két évben megváltozott. Míg az előző 4-5 év központi fogalmai és témái a *polgári engedtlenség*, a *civil társadalom*, a *semleges állam* és az *emberi jogok* voltak, addig ma nem találjuk nyomát, hogy e témákról konferenciáznának,

tanulmányok, könyvek, népszerűsítő cikkek jelennének meg. E témáknak egyetlen közös eleme volt: mindegyik az állam túlzott ellenőrző hatalmával szembeni egyéni vagy csoportos védekezésre szólít fel. Úgy látszik, hogy az értelmiségi szellemi életen uralkodó tudlib határozottan és alapvetően ellenzi az egyén mindenféle társadalmi vagy állami ellenőrzését.

E témák eltűnése viszont azt sejteti, hogy az talán mégsem áll alapvetően szemben az ellenőrzés gondolatával és mechanizmusaival. Az újbalos libertarianizmus attitűdje háttérbe szorult, s helyet adott az ellenőrzés és az integráció gondolatának, illetve az ellenőrizhetetlenségből adódó problémáknak.

MINDEBBŐL AZT SEJTHETJÜK, hogy a tudlib számára talán nem is az ellenőrzés gondolata elfogadhatatlan, hanem az, ha az ellenőrző mechanizmusok — pl. a hagyományos egyházak vagy az állam — nem az ő befolyása alatt állnak, és nem a kívánt módon és céllal felügyelik az emberi cselekvéseket és gondolkodást. A tudlib libertariánizmusa rögtön megváltozik, ha az ellenőrző mechanizmusokat a megfelelő kezekben látja. Az államnak például akkor kell semlegesnek lennie, ha keresztet raknának ki az iskolafalakra, de fel sem merül a semleges állam követelése, ha *nyitottságra, toleranciára neveli* polgárait. A tudlib ellenőrzés-ellenessége a jelek szerint attól függ, hogy ki ellenőriz. Az uralkodó nyelv elmúlt 1-2 évbeli változása arra utal, hogy a tudományos liberalizmus — szigorúan ragaszkodva a tudományosság igényéhez és a belőle eredő presztízshöz — rugalmasan elszakadt a liberalizmus *libertáriánus* irányától, és áttért a *rekonstrukciósra* — vagyis: hogyan működhet és hogyan alkotható meg a szép új világ, amely haladó és elvezet mindenkit a gazdasági virágzásba és az evvel összefüggő örök békébe (eupszichiába).

A tudlib felszabadító korszaka után eljött az építő korszaka, a haladó kurzus, és ezért változtak meg témái, problémái. A szabadságok és emberi jogok igénybejelentő nyelvét elnyomják az ellenőrzés (feketegazdaság, adómorál, költségvetési hiány, NAT, stb.) problémái. A felületes szemlélő számára is nyilvánvaló változás tartalma az, hogy az egyén vágyai által megalkotott szabadságok, emberi jogok helyett a „senki sem lehet önmaga bírója” korlátozó elve jellemzi a tudlib újabb szakaszát. Noha nyíltan nem fogalmazzák meg, hatalomba kerülve mégis elfogadják a ma konzervatívnak számító érvet, miszerint a társadalom nem lehet meg kormányzat és korlátozások nélkül. A libertáriánus nyelvben magától értetődő volt, hogy az emberekből semmi rossz sem eredhet. A rossz oka a kormányzat és a múlt. A rekonstrukciós korszakban már nem a kormányzat, hanem a múlt a bajok forrása. A libertáriánus a népet a saját kormányától akarta megvédeni, a rekonstrukciós pedig a saját múltjától. A libertáriánus tudlib az egyéni szabadsággal és autonómiával ellentétesnek lát mindenféle társadalmi intézményt, korlátot, közös erkölcsöt és kultúrát. A libertáriánus nyelv optimista: feltételezi, hogy az erkölcsi fejlődés

elvezet az intézmények, kényszerek nélküli világhoz. A rekonstrukciós ellenben elképzelhetőnek tartja egy olyan társadalom létét, ahol az intézmények, a közös erkölcs, a kultúra az egyén szabadságát és autonómiáját szolgálják.

Ezért a sajtószabadságról szóló vita tipikusan baloldali problémáról szól: nem kell korlátozás, mert az igazság, az emelkedettebb erényű emberek végül úgyis győzedelmeskednek s kihál a gonosz; avagy e győzelem megkívánja az állami kényszerítőeszközök vagy más intézmények (iskola, nyilvánosság, stb.) beavatkozását. A rekonstrukciós politika optimizmusa más természetű, mint a libertáriánus: noha nem reméli a spontán, emelkedettebb erkölcs létrejöttét, de reméli, hogy az igazi, hosszútávú érdekeket képes felismerni. Ekkor már nem felszabadítani akarnak, hanem újjáalakítani. Más, haladóbb gondolkodásúvá, erkölcsűvé. A rekonstrukció, az átépítés gyakorlata és gondolatvilága leginkább a 19-20. századi pozitívista liberalizmusból érthető meg, s kevésbé MARXBÓL. J. S. MILL, E. DURKHEIM és a korábban sokat emlegetett K. POPPER szerint logikai és/vagy empirikus úton fel lehet építeni az utópiát és egy új, haladó erkölcsöt. Nem állítom, hogy a tudlib értelmiség elmélyült volna e szerzők munkásságában, de kézenfekvő a hasonlóság az egykor tanított tudszoccal: a tipikusan 19. századi Marx is a társadalom tudományos rekonstrukciójában hitt.

A libertáriánus és rekonstrukciós célok közti váltás azonban nem igényel feltétlenül retorikai változásokat, az e világkép alap-
elemét képező racionalizmus alkalmas mindkettőre. A tudatos változtatás előfeltétele a racionalizálás. A racionalitás kritikai, elemző technikai lehetőségei révén alkalmas kimutatni bármely létező kultúra, intézmény, társadalom hibáit. E kritikai képessége miatt kötődnek a libertáriánus irányzatok a politikai racionálishoz. Ugyanaz a racionalitás ugyanakkor alkalmas bármilyen elképzelt, ésszerű abszolutizmus, kollektívizmus vagy éppen totalitáriánizmus igazolására. (Lásd az alábbiakban J. S. Mill „egyszerű alap-
elvének” példáját.) Vagyis a tudlib a neki nem tetsző nézetekkel, viszonyokkal, intézményekkel szemben libertáriánus érveket használt, viszont a helyette ajánlott, a rekonstrukció során megvalósítandó nézetek mellett abszolutista logikával érvelt. A racionalizmus a jövőre figyel — mi az akarás eredménye, mit lehet létrehozni — szemben a múltra és tradíciókra figyelő empirizmussal — a szokások ugyanis a tapasztalatokra épülnek, a tapasztalat pedig csak múltbéli lehet.

A LIBERTÁRIÁNUS NYELVRŐL A REKONSTRUKCIÓSRA történő át-
térést megkönnyíti a szabadság elmősödő értelmezése a liberalizmusban. A liberátorok szerint nemcsak az a fontos, hogy *mit* cselekszenek az emberek, hanem az is, hogy *hogyan*. Lényeges, hogy autonóm legyen a cselekvés, szabad választáson alapuljon, belülről irányított. De az egyén lehet-e autonóm módon autonóm? Ha igen, akkor nincs szükség a felvilágosítás érdekében az államhatalomra. Sajátos módon a liberalizmus szabadságfogal-

ma szerint az állam alakít autonómmá. (Akkor kik is azok az etatisták, és mit akarnak?)

A rekonstrukció alapját képező és a rekonstrukció során elterjesztendő nézeteknek olyan szerepet szánnak a társadalomban, mint amilyeneket *feltételezésük szerint* a múltbeli, ellenséges, rossz, reakciós nézetek töltöttek be. Ilyen az a gondolat, hogy a társadalom léte egy legalább néhány elemében egységes, homogén világgéptől függ; avagy az, amely szerint a múltbeli társadalmat és világgépét egy jövedelmével és presztízsével kiemelkedő klérus tartotta fenn. A rekonstrukciós politika e logika nyíltabb vagy rejtettebb elfogadásával ezért a saját nézeteit akarja a társadalom egységes, homogén világgépévé tenni, és e világgép ismerőiből új klérust kialakítani. Azonban ha igazak e feltételezések — melyek szerint a múltbeli, és meghaladni kívánt társadalom egy egységes, homogén világgéppel járt, miáltal integrálta a társadalmat, és ez összefüggött egy klérus létével — akkor sem ugyanaz a helyzet a rekonstrukciós politika esetében. Ugyanis a múltbeli viszonyok, a kultúra és a klérus spontán volt és nem egy racionális terv részeként terjedtek el. Ezért, amit akkor természetesnek tartottak az emberek és elfogadtak, azt pontosan a szándékossága, emberi eredete miatt most elnyomásnak fogják érezni. Nem véletlen, hogy az európai történelemben az első rekonstrukciós politika, amely szándékosan új viszonyokat akart elterjeszteni racionális érvekre hivatkozva, az az abszolutizmus volt.

A libertáriánusokat jellemzi két csábító ígéret. Vagy azt állítják, hogy nincs szükség semmiféle társadalmi kontrollra, minden kontroll egyedüli forrása az egyénen belül van. Az erkölcsileg nemesedett egyén ellenőrzi magát, a rajta kívülálló intézmények, a törvény feleslegesek. Vagy ha mégis elismeri a társadalmi kontroll szükségességét s nem bízik a szentek gyülekezetében, akkor azt állítja, hogy az emberi akarattal a kívánt módon és tartalommal megalkothatóak e mechanizmusok. Azonban akár így, akár úgy, de az emberen múlna, hogy mi és hogyan ellenőrzi. A modernizáció alapfeltevése racionalista: a társadalom racionálisan alakítható, azaz megcsinálható, választáson és akaraton múlik, hogy miért és milyennek; és az egyéni cselekvő motivációja racionális. Ezért a libertáriánus gondolkodás intim kapcsolatban áll a rekonstrukciós kollektívizmussal.

ÖRÖK BÉKE, ÚJ KOLLEKTIVIZMUS

KOLLEKTIVIZMUSON A TOVÁBBIAKBAN AZT ÉRTEM, amikor közös kultúrát, érzéseket, célokat, hiteket, mércéket — legyenek azok bármilyen emelkedettek és nemesek — akarnak *megteremteni*, mint a legfőbb rossznak tekintett fasizmus és szocializmus esetében. Nyitottságon a libertáriánus nyelv negatív utópiát értett, ahol nem szükséges az egyetértés a fontos kérdésekben, nem kellene közös nézetek, hanem mindenki nyitott minden

nézetre és életformára. Most kiderül, hogy a nyitott társadalmat bizonyos közös célok, értékek és a közjóról alkotott közös elképzelések jellemzik. Az új közös kultúrának és erkölcsnek a modern társadalom követelményeit kell tükrözni, a modernitás pedig az emberi nem igazi érdeke. Tehát a megalkotandó, közös világkép az emberiség érdekeit kell, hogy kifejezze. Noha a tudlib libertáriánus korában előszeretettel ironizált a konzervatívok hangsúlyozta harmónián, a társadalom működéséhez szerintük szükséges közös erkölcs és világnézet gondolatán, a rekonstrukcióban ezen gondolatok és előfeltevések megjelennek, de azzal a feltétellel, hogy a szükséges közös *nézetek és erkölcs* liberális legyen. Mint például a materialista utilitarianizmus, egoizmus. E rekonstrukció során *az egyenlőség és a szabadság már nem azt jelenti, hogy mindenki szabadon kifejtheti nézeteit és e nézetek egyenlők, hanem sokkal inkább azt, hogy mindenkinek egyenlő mértékben joga és szabadsága a tudlib nézeteihez hozzájutni.* Tehát, a tudlib nyelvén libertáriánus korában fontosabb szerepe volt a konszenzus igényének, mint a rekonstrukció során. Mintha a konszenzus igényére akkor lennének fogékonyabbak, ha nincsenek hatalmon. Akkor igénylik a konszenzuson alapuló politikát, amikor az ellenükre van, azaz, „nem jó az a politika, amivel *mi* nem értünk egyet.” A konszenzuson alapuló politika a libertáriánusoknál az általuk is támogatott politika iránti igény. A konszenzus igénye megszűnik, amikor hatalomra kerülve rekonstrukcióba kezdenek, hiszen ekkor a konszenzus érdekében a saját rekonstrukciós programjukból kellene engedni. A rekonstrukció fő célja egy új konszenzus kialakítása a helytelen, maradi, megosztó stb. nézetek megszüntetése után. Így szó sem lehet a velük ellenkezőkkel való egyetértésről. Ezért a rekonstrukció közben a tudlib kevesebbet vagy alig beszél a konszenzuson alapuló politikáról; és többet szól a megosztó, vagy a fejlődést hátráltató nézetekről.

A REKONSTRUKCIÓ SORÁN átalakulva jelenik meg a libertáriánus tudlib két fő negatív hőse: a pap és a rendőr. Mindkettőt a társadalmi ellenőrzés — előbbit a lélek, a motiváció alakítójának, utóbbit a törvény betartatójának tartva — bűnös tevékenysége szimbólumának tekintette. A rekonstrukció során azonban megjelenik a gondolatrendőr, a rendőr és pap keveréke. A rekonstrukció célja, hogy a törvényeket és az új világ rendjét *úgy* tiszteljék a polgárok, hogy azt ne érezzék tehernek, kényszerűnek. Ezt pedig a megfelelő, új motiváció kialakítása révén lehet elérni. E tevékenység a klérus feltételezett funkciója, így az új klérusnak az önként vállalt fő feladata a gondolatrendőrség. A kényszer és gondolatalkotás összeolvasztása azonban, szándékosan vagy sem, figyelmen kívül hagyja az európai történelmet meghatározó állam-egyház, rendőr-pap ellentétet, amely ellentét az európai szabadság legfontosabb forrása volt. Olyan múltbéli szerepeket, funkciót tulajdonítanak a klérusnak, amelyet maguknak szánnak az új világban.

HABÁR AZ EGYÉNI VÁLASZTÁSI, DÖNTÉSI SZABADSÁG fontos marad, az mégis összesimul az egységgel és a harmóniával. Mégis hogyan lehet eldönteni egy döntés szabad voltát? Mi dönti el, hogy autonóm-e egy cselekvés vagy sem, egyéni döntésen alapul-e vagy sem? Az autonóm, szabad — azaz a helyes — cselekvést azonosítják a szerintük *kívánatos célú* és lefolyású cselekvésekkel. A szabad, autonóm cselekvés nem formális kritériumok szerint határozatit meg, hanem tartalmi kategóriákkal. Szabad döntésnek a tudlib csak a programjával egyező eredményeket tartja. Az ezzel ellentéteseket pedig a régi szokások, partikuláris előítéleteink stb. eredményének minősíti, s nem helyeselendő egyéni alkotásnak. Az ilyen gondolat és cselekvés *per definitionem* nem szabad, nem autonóm, nem a nyitott és demokratikus emberé. Nem egy új konformizmussal van-e dolgunk, nem a megvetett kívülről irányítottág egy új fajtájával? A rekonstrukció, a szabad, harmonikus társadalmat kialakító politika tehát joggal avatkozik be a programába nem illő cselekvések és gondolatok ellen a felszabadulás érdekében. A felszabadítás egy új, szabadságnak nevezett konformitás megalkotása.

A véleményhomogenitás a nyitott, autonóm emberek számára fontos a megerősítés szempontjából is. Az egyéni vélemény- és cselekvésszabadság képviselői a gyakorlatban, úgy látszik, nagyon is igénylik a hozzájuk hasonlók akolmelegét — egy új közösséget, amelyben megszabadulhatnak az elidegenedés egykor hősített, de kibírhatatlan érzésétől. Így ha esetleg még hiányzik is e homogenitás, a hívek, a már meglértek pszichológiai megerősítése miatt akkor is fel kell mutatni a nyilvánosságban.

A rekonstrukció tudlib a keresztény vallást és erkölcsöt, vagy annak roncsait akarja felváltani egy emberiségvallással. Ekkor már nem a felszabadítás a fontos a számára, hanem az ember átalakítása más erkölcsűvé, amelynek alapeleme az egyetemes jószándék és szolidaritás. Az új és emelkedett közös nézetek és erkölcs elterjesztése eminensen az állam feladata a közoktatás révén. Ettől kezdve nem hallunk a semleges államról. Sajátos módon a '80-as évek liberális filozófusai közül nemegy visszatalált a rekonstrukció problémájához: ha az állam révén akarjuk újraalkotni a társadalmat, akkor az állam nem lehet semleges, részt kell vennie e nemes erőfeszítésben. A semleges állam prófétája, J. RAWLS ma már a „semleges állam” kifejezést szerencsétlennek és félrevezetőnek tartja. Rawls beismeri, hogy a politikai liberalizmus egy sajátos erkölcsöt, sajátos politikai erényeket hirdet. Az állam kulturális és erkölcsi beavatkozásának csak az a célja, hogy a kívánatos erkölcs elérésével feleslegessé tegye az államot, és a társadalom önfenntartó, önmagát integráló legyen. Az eszmény a liberális eszmények iránt elkötelezett egyénekből, új szentekből álló társadalom. Az egykori libertáriánusok ma sorra elismerik, hogy nekik is van egy állampolgár-eszményük, erkölcs-eszmé-

nyük, amely felé mindenkit közelíteni szeretnének. Nem az a cél, hogy akármilyenek legyünk, hanem hogy valamilyenek.

A rekonstrukciós liberalizmus nem csak a semlegességről mondott le, hanem a pluralizmus, az alternatíva szavakat is korlátozottabb jelentéssel és hangsúllyal használja, s feltételezi, hogy a liberális társadalom és politika nem lehet meg közös erkölcs nélkül. Azonban ragaszkodik azon hitéhez, miszerint ez az új közös erkölcs és világkép nem egy tan része, hanem olyasmi, amiben majd minden nézet és világkép egyformán érvényesülhet. Ezért ragaszkodnak ahhoz, hogy noha bizonyos erényeket, erkölcsöket támogat a liberális állam — tehát szó se essék többet semlegességről — mégis saját énképük szerint nem támogatnak egy *partikuláris* világnézetet, erkölcsöt sem.

A REKONSTRUKCIÓ SORÁN FELISMERIK, hogy — nyitott társadalom ide vagy oda — mégiscsak szükség van a helyes és helytelen közös, mindenki által elfogadott mércéire, amelyek alapján minden cselekvés megítélhető. Az oktatás révén egyaránt olyan társadalmat akart *alkotni*, amely erkölcsileg és szellemileg *homogén*. Az öntudatos erkölcs *reflexión* alapulna és *érdeklenség*en, s e két feltétel esetén lehetségesnek tartják, hogy az egyén felismeri az embertársaitól való függését, az együttműködés kívánságát. Lásd a NAT *Ember és Társadalom* fejezetének sorait:

„F, Tudjon *érvelni* az élet kereteinek értelmes kitöltése, a hosszabb távú célok kitűzése és az akarat edzését szolgáló, rövid távú célok megvalósítása mellett. G, Becsülje az emberi élet és a természet értékeit, tudjon *érvelni* mellettük.. Legyen képes bemutatni néhány fontosabb erkölcsi felfogást, valamint *érvelni* ellenük vagy mellettük. I, Legyen *tudatos* társaihoz, a társadalomhoz, az anyagi, természeti és szellemi világhoz való viszonya.” (NAT, 1995, 85. l.) „A tények és a vélemények közötti különbségek felfogása, annak megértése, hogy az elfogultság, a részrehajlás torzíthatja az információt... Tudja, hogy ugyanarról a dologról többféle elképzelés létezhet... Értse meg, hogy több szempontból nézhetjük a jelent és múltat.” (86. l.) „*Értéktételeit* tudja *indokolni*. Fogalmazza meg saját véleményét a társadalmi történelmi eseményekről, jelenségekről és személyekről.” (87. l.) „Legyen képes megfelelő formában *érvelni*, vitatkozni, társai beszámolóját *objektíven* értékelni, bírálni.” 88. l. „Legyen képes fontosabb helyzetekben a választási lehetőségek mérlegelésére; *felismerni*, *indokolni* mások és önmaga hibás és jó döntéseit.” (103. l.) „*Tudatosítsa*, milyen a viszonya másokhoz, hogy kiért miben és mennyiben felelős.” (104. l.) „Legyen képes elfogadni az egymás mellett élő erkölcsi felfogások értékeit, s *érvelni* ellenük vagy mellettük.” (105. l.) „Tudjon *érvelni* saját meggyőződése mellett, *legyen képes* mások meggyőződését tiszteletben tartani.” (106. l.) (Kiemelések tőlem — M. A.)

A teológiai eredetű kívánatos cél az egység, a társadalmi egyetértés és önkéntes együttműködés elérése. A libertáriánus érvelésben hangsúlyos szabadságnak csak instrumentális jelentősége volt: a szabadság révén lehet a fejlődést feltartó és romlott intézmények

és erkölcsök ellen fellépni, és felfedezni a helyeseket. A negatív szabadságfogalom libertáriánus ígérete helyett a rekonstrukció során egy bizonyos tartalmú szabadság fogalma kerül előtérbe. Azonban a rekonstruktőröknek a múltból örökölt terhek mellett nagyobb terhet jelent a saját múltjukból eredő teher: a libertáriánus korokban elterjesztett korlátozásokkal, határokkal, struktúrákkal, intézményekkel szembeni ellenszenv. „Miután lekapcsolták a lámpát, panaszkodnak, hogy nem látnak.”

AZ ÚJ EGYSÉG, ÚJ HOMOGENITÁS szándékos, tervezett megteremtése pedig mindig kiemelkedő szerepet ad a központosított kontrollmechanizmusoknak — korábban elsősorban az államnak, iskolának, a 20. században pedig egyre inkább a médiának — és ezzel egy új kollektívizmusnak. Durkheim példája mutatja a tudlib e meglehetősen paradox természetét. Miközben individualista érvekkel és ígéretekkkel küzd a létező közösségek ellen és a spontánul kialakult közös kultúra, hagyományok, érzések ellen, a *megfelelő hatalom* megszerzése után feladatának tartja kialakítani a saját eszményeinek megfelelő struktúrákat és elterjeszteni az új, közös hiteket, nézeteket, érzéseket.

Az új homogenitás, a kívánt társadalmat fenntartó közös kultúra létrejöttében eminens szerepe van az államnak. Az állam feladata, hogy tagjaiból embert csináljon és a legigazabb, legjobb erkölcsű társadalmat. Ezt úgy érheti el a racionalista feltételezés szerint, ha tudatosá, láthatóvá teszi az emberek gondolkodását, előfeltevéseiket. Az új világkép elterjesztésének fontos része, hogy elérjék: az emberek akaratlagosan kövessék motívumaikat. Ugyanis ami diffúz, rejtett, ami nincs megnevezve, az nehezen változtatható. A tudatosított és érvelésre kényszerített nézetek pedig már könnyen változtathatók beláttatással. J. S. Mill szerint a cél közvetlenül a nem tetsző nézetek kiirtása helyett, az, hogy az ellenfeleket nézeteik tudatosítására és érvelésre kényszerítsék. A demokrácia feltétele az eszmék tudatosítása és megváltoztatása. A demokratikus állam így nem a tagjai eszméjének viszhangja akar lenni, hanem a felvilágosítás szerve: a tagokat racionális eszméinek veti alá. A demokratikus államnak függetlennek kell lennie az egyéni akaratoktól! A pozitívista liberálisok, Popper, Durkheim ezen eszméi túl közel állnak ROUSSEAU „általános akarat” és „közakarat” megkülönböztetéséhez. Mint ismeretes, a rekonstrukciós Rousseau szerint (a „Társadalmi Szerződés”-ben) a demokratikus államnak nem a polgárai akaratainak összességét kell képviselnie, hanem a felvilágosult, valódi akaratukat, amit lehet, hogy csak az állam ismer s ami szemben állhat a polgárok aktuálisan létező akaratával.

A progresszió értelmisége magát valahogy mindig egy döntő kor fiának tartja, akinek feladata új hiteket, intézményeket alkotni.

A millenarista, a tökéletes földi királyságot bevezetni akaró gondolkodásban elválaszthatatlanul együtt van a libertáriánus (normativitástól szabad, önmeghatározó egyén, korlátok megszű-

nése) és a kollektivista elem. A rekonstrukciós politikai gyakorlatban az Exodus eseményei köszönnek vissza. A felszabadítást követnie kell az új szövetségnek, az új társadalom megalkotásának. A Kánaánba csak az erkölcsileg megtisztult, új erkölcsű emberek léphetnek be, az egyiptomi kultúrában felnőtteknek ki kell halniuk. És ha az egyiptomi kultúrát elvetni nem akarók elégedetlenkednek, akkor ki kell irtani őket, s a maradék köthet szövetséget, alkothat új társadalmat a Kánaánban. A haladó társadalom csak az erkölcsileg és értelmileg megfelelő emberekből állhat. S ha ez az ember nem akar létrejönni, akkor a haladás érdekében be kell segíteni. E problémával kapcsolatban írta J. L. TALMON:

„E nehézség csak úgy oldható meg, ha az emberekre nem úgy gondolnak mint amilyenek valójában, hanem ha aszerint, hogy milyeneknek kéne lenniük vagy milyenek lennének a megfelelő körülmények között. Amennyiben az emberek eltérnek az eszményitől, akkor a demokratikus elvek bármilyen mű tényleges megsértése nélkül figyelmen kívül hagyhatók, konformitásra kényszeríthetők. Úgy tartják: a megfelelő körülmények között a spontaneitás és a kötelesség közti ellentét eltűnne, és ezzel a kényszerítés igénye is. A gyakorlati kérdés természetesen az, hogy vajon a kényszer azért létezik-e el, mert mindenki megtanult a harmóniúnak megfelelően cselekedni, vagy mert az összes ellenzékelt kiirtották.” (kiemelés tőlem — M. A.)

A tudlib nem tudja eldönteni, hogy mit is akar velünk inkább: erkölcsösök legyünk vagy szabadok. Bár hallgatólagosan átveszi Milton feltételezését, miszerint a szabad ember erkölcsös és okos is lesz, de a rekonstrukció gyakorlata során hamar rá kell jönnie, hogy a szabad ember nem lesz feltétlenül erkölcsös, azaz nem feltétlenül a harmónia, együttműködés érdekében választ.

Az emberiség egysége és az örök béke elérhető a megfelelő erkölcsök és/vagy politikai berendezkedés révén. A béke erkölcsi és gazdasági jó. Az emelkedettség egyben megoldja a gazdaság problémáit is — harmonikus együttműködést eredményez. Nemcsak az összes elnyomás szűnik meg, hanem az összes különbség is — leomlanak a falak, megszűnnek a határok. Megszűnik minden, ami elválaszt, s helyette minden ember testvér lesz. Eszerint az emberek közti konfliktus nem örök, nem az ember lényegéből származik, hanem a megosztó határokból — „Minden ember testvér”, „Világ proletárjai egyesüljetek!”, „We are the world”.

A MEGOLDÁS KÉZENFEKVŐ — le az anómiával, éljen a normativitás. A tudlib gondolkodói újra felfedeztek két régi igazságot: nem lehet anómiában élni, szükség van közös kultúrára, és ez korlátokat, struktúrákat jelent; nem lehet pusztán az egyéni racionalitásra, kalkulációra építeni az együttműködést, hanem szükség van egy közös és normatív erkölcsre, amely az együttműködést esetenként a „csak” nem logikus, de hatékony érvével kényszeríti ki. (folytatjuk)

MOLNÁR Attila

rőzsa szín .

